

УДК: 323.1
141.7 МАКИЈАВЕЛИ, Н.

МАКИЈАВЕЛИ И АМБИВАЛЕНТНОСТА НА PRUDENZA: ПОЛИТИКАТА КАКО ЖИВОТНА СТРАТЕГИЈА

Јасмина Поповска

(Abstract)

This paper examines Machiavelli's concept of *prudentia* as a pivotal redefinition of Aristotelian *φρόνησις*. Rather than a moral orientation toward the good, Machiavelli frames *prudentia* as a pragmatic capacity for survival and political effectiveness—an ability to anticipate risks, seize the right moment, and act decisively under the pressure of *fortuna*.

The analysis highlights the ambivalence of this virtue, which can appear both as a form of political responsibility and as rationalized cynicism legitimizing cruelty and deception for the sake of stability. By exploring its rhetorical dimension and contemporary relevance, the paper argues that *prudentia* remains a provocative paradigm of practical reason, challenging us to balance effectiveness with ethical limits in times of crisis.

ТЕМАТ

Прашањето за тоа како треба да се дејствува во свет полн со неизвесност и промена е едно од најстарите прашања на практичката филозофија. Од античкиот идеал на *φρόνησις* (*phronesis*)¹ како практичка мудрост што го води доблесното дејствување, до современите

¹ Посистематична обработка на концептот *φρόνησις* во една етичка теорија обично му се припишува на Аристотел, иако овој концепт во филозофски контекст и претходно е во употреба. На македонски, *φρόνησις* се преведува со разумност (и умереност), разборитост и практичка мудрост, а на италијански, термин кој го употребува Макијавели *prudentia*. Од многуте навестувања за смислата на *φρόνησις* ја наведуваме оваа дефиниција (ако може да се смета за дефиниција) која Аристотел ја дава во „Никомахова етика“: „да [се] просуди за работите кои се добри и полезни за него [практички мудриот, *φρόνιμος* J.П.], но не делумно,

концепти на одговорно лидерство и отпорност (resilience), човештвото постојано бара ориентација во сложениот животен пејзаж. Макијавели, чие име често се поврзува со реалполитиката и прагматизмот, нуди одговор што не е само политички, туку и егзистенцијален: prudenza како способност да се препознае моментот, да се процени ризикот и да се преземе дејство што ја обезбедува стабилноста и опстанокот.

Сепак, prudenza кај Макијавели не е без проблематични аспекти. Таа отвора прашања за цената на политичката стабилност и ризикот од рационализиран цинизам. Дали таа мудрост служи за доброто на заедницата или само за зацврстување на моќта? Во таа смисла, во овој текст ќе се истражи оригиналноста во пристапот кон φρόνησις (односно prudenza) на Макијавели, но и ќе се покажат тензиите што ги предизвикува неговиот пристап кон моралот и доблеста.

Оценките за местото на Макијавели во историјата на φρόνησις се движат во две радикални насоки. Од една страна, Макијавели се третира како маргинален φρόνησις автор, додека од друга, заедно со Аристотел, тој игра клучна улога во историјата на φρόνησις.

Местото на Макијавели во историјата на φρόνησις и на практичкиот (раз)ум, Гарвер го оценува како еквивалентно на она што Декарт го има во историјата на теорискиот (раз)ум (Garver, 1987, 3). Според него, врската меѓу Аристотеловата практичка наука и стратегиското учење на Макијавели, во суштина ја претставува историјата на φρόνησις, и таа претставува транзиција од имплицитното (Аристотел) кон експлицитното (Макијавели), од непроблематичното (Аристотел) кон проблематичното (Макијавели). (Garver, 1987, 166) Клучната улога на Макијавели во историјата на φρόνησις, но сега како алтернативна, а

на пример, – за здравје или за телесна сила, туку за работи кои воопшто се однесуваат на доброто живеење“ (NE 1140a23-27).

Накратко, практичката мудрост е доблест со која индивидуата се оспособува во секој поединечен случај да го најде оптималниот избор за дејствување којашто во заднината ја има генералната слика за среќен, евдајмоничен живот, која е крајната цел на човековото дејствување. Практичката мудрост Аристотел ја вбројува во т.н. интелектуални или дијаноетички доблести заедно со знаењето (ἐπιστήμη), мислењето (νοῦς), мудроста (σοφία) и вештината (τέχνη), наспроти т.н. морални доблести, какви што се храброста, умереноста, вистинољубивоста, великодушност (гордост), штедливоста, итн. Повеќе за основите на концептот видете во Поповска, 2018.

не како развојна точка на онаа на Аристотел, ја истакнува и Штраус во неговата интерпретација на класичното разбирање на *φρόνησις* и нејзината трансформација во модерната политичка мисла кај Макијавели. Иако не зборува експлицитно за два вида *φρόνησις*, сепак Штраус ги извлекува суштинските разлики меѓу античката и модерната политичка рационалност, од кои втората е насочена кон владетелот и кон овозможување на стабилност, моќ и ред. Според Штраус, „Макијавели не се интересира за начинот како луѓето живеат само со цел да го опише; неговата намера е, врз основа на знаењето за тоа како луѓето живеат, да ги научи владетелите како треба да владеат и дури како треба да живеат“ (Strauss&Cropsey, 1987, 300). Според Штраус, Макијавели признава дека луѓето имаат обврска да живеат доблесно во Аристотеловска смисла, но ја отфрла тезата дека живеењето доблесно подразбира живеење среќно или дека води кон среќа.

Од друга страна, пак, и покрај ваквите високи оценки за важноста на Макијавели во историјата на *φρόνησις*, во ни едно од делата Макијавели не ја разработува оваа доблест во детали, ниту пак ја вбројува во „листата“ од единаесет доблести, кои ги дава во XV книга од „Владетелот“. И Гарвер признава дека Макијавели навистина малку се осврнува на *φρόνησις*, но дека успева да активира еден концепт на *φρόνησις*, притоа давајќи ѝ на својата публика средства за нејзино стекнување, во смисла на успешно поврзување меѓу правилото и случајот, општата вредност и поединечното дејство (Garver, 1987, 20).

Сепак, на многу места *virtù* (доблест) и *prudenza* Макијавели ги користи како синоними, па затоа кога зборува за доблеста, најчесто се претпоставува дека истовремено зборува за *prudenza*, на тој начин сметајќи ја за некој вид мета-доблест, која ги опфаќа сите други доблести. Исто така, индиректно, кога зборува за прудентните владетели, ги отцртува главните карактеристики на *prudenza*. Врз основа на овие насоки, во продолжение ќе се обидеме да го одредиме местото на Макијавели во развојот на *φρόνησις*.

Доблестите (и *prudenza*) и *fortuna*

Доблеста Макијавели ја дефинира околу концептот за „судбина“ (*fortuna*). Тој ја разбира *fortuna* како моќна, продорна, превртлива, непостојана и арбитарна сила што го спречува човекот да употреби

интелигентно предвидување за да ја спречи во нејзиното дејствување. Fortuna влијае врз животот на секој човек како надворешна сила. Макијавели ја споредува fortuna со бујна, надоаѓачка река што урива сè пред себе, и на која ниедна друга сила, особено не човечка, не може да се спротивстави.

Сепак, тој не смета дека човекот е потполно беспомошен и дека треба целосно да се препушти на fortuna. Макијавели смета дека „нашата слободна волја не е замрзена,... судбината може да решава во половина од нашите дела, но дека сепак ни ја остава нам другата половина или приближно толку“ (*De Pr. XXV*). Човекот, во мирни времиња, може да го предвиди текот на fortuna со тоа што ќе постави бедеми и брани кои би ја спречиле водата од надоаѓачката река да биде опасна, и би ја пренасочувале во канали². Нејзината сила, според Макијавели, е најголема онаму каде што нема отпор, каде што не се изградени бедеми и брани, како што е тоа Италија, според него, во негово време. Неуспешноста на владетелите Макијавели ја гледа во нивниот отпор да ја сменат природата или некоја нивна особина, и затоа, вели тој, тие не треба да се жалат од fortuna, туку од нивната неспособност (*De Pr. XXIV*). Fortuna, смета Макијавели, им дава на владетелите само можност и суров материјал што тие можат да го обликуваат како што сметаат дека е најдобро. Тој смета дека повеќе се одржале оние владетели кои помалку се потпирале на fortuna (*De Pr. VI*). Владетелот, Макијавели

² Позната е соработката на Макијавели и Леонардо да Винчи во потфатот да се смени текот на реката Арно, спојувајќи ја уметничката и инженерската генијалност на Да Винчи и политичката стратешка вештина на Макијавели. Потфатот имал политичка цел – да се смени текот на реката Арно за да се ослабне градот Пиза, тогаш моќен ривал на Фиренца. Требало да се создаде канал за да се промени текот на реката, со што ќе се лишат граѓаните на Пиза со виталниот извор на вода, потенцијално отворајќи пат на Фиренца до морето.

Имајќи го предвид овој потфат, метафората со реката како fortuna кај Макијавели не е само реторичка, туку истовремено се отсликува и во неговото конкретно политичко искуство. Пренасочувањето на Арно е реален обид да се доминира природата со политичка цел, имено да се постават природни, а всушност политички бедеми и брани и покрај природно воспоставениот ред на fortuna. Неуспешноста на проектот може да се толкува како филозофска иронија, имено со него се покажуваат границите на доброста во свет на корупција, некомпетентност и непредвидливи менливи. Се покажува непремостливиот јаз меѓу намерата и целите, но и се афирмира тезата дека fortuna никогаш не може да биде потчинета.

не го гледа како човек кој е резултат на судбината, туку како човек кој е резултат на своите способности.

Текот на *fortuna* не може да се смени, но предвидувањето и приспособувањето кон неа може да се случи со помош на доблеста, која претставува *внатрешна* сила. *Prudenza* и *fortuna* се две различни и спротивставени сили³. Во „Расправата за првата декада на Тит Ливиј“, Макијавели прави дистинкција меѓу „надворешно случување“ и „внатрешна *prudenza*“ (*Dis. III. 1*), како илустрација за насоката на изворот на контролираното *внатрешно* доблесно дејствување и неконтролираното и непредвидливо *надворешно* дејствување на *fortuna*. Во следниот цитат се отсликува нивната меѓусебна тензија во однос на нивната моќ: *fortuna* „е нетрпелива да му покаже на светот дека таа, а не *prudenza*, ги прави луѓето големи; таа почнува да ја покажува својата моќ во времиња кога *prudenza* не може да има никаква улога, па навистина, сè мора да ѝ се припише нејзе“ (*LCK, 20*).

Макијавели смета дека една од функциите на *virtù* е способноста успешно да се приспособува на резултатите на *fortuna*. Така доблеста, а особено *prudenza*, претставува подготвеност за соочување со *fortuna*, особено кога станува збор за државничките и политичките нешта. Аткинсон ја дефинира *virtù* како „еден вид флексибилност што може да предизвика ефективно, делотворно и енергично дејство засновано на храбра одлучност на волјата и способност да се спроведат плодовите на сопствените пресметки“ (*Atkinson, 2008, 70*). Во таа смисла, Макијавели ја сведува *prudenza* на способност за *предвидување* и *адаптирање*. Човекот обдарен со *prudenza* лесно може да ги предвиди неволјите навреме. Макијавели, во контекст на неволјите и предвидувањата, често се служи со лекарски метафори за болеста и лекот, особено со офтиката, за која вели дека на почетокот е лесно да се лекува и тешко да се открие, но подоцна, бидејќи не била откриена ниту лекувана на почетокот, лесно е да се открие, а тешко е да се лекува. Оваа метафора особено е применлива во политичките нешта, а Макијавели како особено успешни „лекари“ ги издвојува Римјаните.

³ Уште во првата глава на „Владетелот“ Макијавели ги сопоставува *virtù* и *fortuna* и вели: владетелството „се добива со помош на туѓо или на своето оружје, или со *fortuna* или *virtù*“ (*De Pr. I*).

Тоа [лекувањето на болестите, Ј.П.] се случува и со државничките прашања (што му е дадено само на човекот обдарен со *prudentia*), неволите што се раѓаат бргу се лекуваат; но кога, поради тоа што не се знаело за нив, ќе се допушти да земат замав, така што ќе му станат познати секому, веќе им нема лек. И затоа Римјаните, согледувајќи ги незгодите навреме, секогаш ги лекувале така што никогаш не настојувале да ја избегнат војната, затоа што знаеле дека војната не се отстранува, туку се одлага во корист на сите... (*De Pr.* III)

Покрај приспособувањето на дејствувањата според насоките на *fortuna*, според Макијавели, потребно е приспособување и на карактерот, што претставува значајно отстапување од теоријата на Аристотел. За разлика од него, кој смета дека карактерот претставува стабилна етичка конституција оформена преку навика и усогласеност со *φρόνησις*, кај Макијавели карактерот е флексибилен и подложен на стратешко обликување. *Prudentia* претставува способност за менување на сопствениот однос кон светот според околностите. Таквата адаптивност е доблест сама по себе, но не во служба на доблестноста и праведноста, туку на преживувањето и политичкиот успех. Оној што е обдарен со *prudentia* не се грижи за гордоста или угледот ако не толку посакуваниот начин за дејствување е поуспешен начин за справување со постојните состојби. Оние кои не сакаат да го приспособат карактерот или слепо се држат до стратегиите кои во минатото успеваа, но веќе не, според Макијавели, се осудени да бидат губитници. Римјаните ја покажале својата *prudentia* со тоа што активно се соочиле со *fortuna*, имено со тоа што ја предвиделе и се приспособиле на неа.

Овој концепт на Макијавели за *prudentia* како приспособливост, според Ирвин, е многу поблизок до нашиот, отколку до оној на Аристотел (Irwin, 2007, 408). Макијавели развива концепт за *prudentia* кој се заснова врз едно инструментално сфаќање на рационалноста. Смеслата на *prudentia* се состои во флексибилно водење на нашите постапки низ непредвидливата бура на *fortuna*, но кое е ориентирано кон постигнување некаква цел, и кое оваа цел ја постигнува ефикасно и ефективно. *Prudentia* станува вештина за политички опстанок и манипулација, ослободена од традиционалната моралност, и не само што не ја ограничува моќта, туку ја овозможува.

Макијавели не „морализира“ и не стигматизира одредено морално однесување како погрешно, но укажува дека доколку цврсто се држиме кон еден одреден морален принцип, начело, или носител на моралното, особено во сферата на политичкото, мора да се подготвиме на непосакувани резултати. Токму поради тоа, се поставува прашањето дали Макијавели ја сведува *prudenza* на чиста *δεινότης* (*deinotes*; снаодливост, препредност, пресметливост, итрина, лукавост); способност да се пронајде средство за одредена цел, концепт кој Аристотел посебно го дефинира со цел да го разлучи од *φρόνησις*. *Φρόνησις*, според Аристотел, не е без *δεινότης*, но *δεινότης* без *φρόνησις* е чиста инструментална ефикасност насочена кон одредена цел, користејќи какви и да било средства, поради што *δεινότης* е индиферентна и аморална, но често и неморална. Големо е искушението да се заклучи дека Макијавелевата *prudenza* е историско продолжување на *δεινότης*. Кај Аристотел *δεινότης* е опасна ако не е под будното око на *φρόνησις*, но Макијавели ја прифаќа таа опасност како нужност во политичкиот живот. Кај Макијавели, на *δεινότης* не ѝ треба регулатор да стане доблест на праведност, туку треба да се прифати како нужна доблест за преживување.

И покрај границите и непредвидливоста на *fortuna*, Макијавели смета дека постојат одредени принципи во политичките нешта кои обезбедуваат опис на стабилен модел на однесување, кои не докажуваат дека постои еден вечен непроменлив закон, но кои можат да се искористат како вредни лекции за нивна апликација во современите ситуации. Тие принципи се однесуваат на човековата природа, која е релативно стабилна, и можат да се исчитуваат од минатото. Само лицата и надворешната боја се менуваат, вели Макијавели, но сè друго се враќа. Не постои ниеден настан што веќе не се случил во минатото и само човекот со *prudenza* може да ги препознае променетите имиња и форми (*Let.* 272, Guicciardini, 1521). Оваа психолошка константа на однесувањето на луѓето и нивните мотиви, како историска морална лекција за доброто и злото, го повикува денешниот човек и го мотивира да дејствува. „Луѓето со *prudenza* обично велат – и не случајно или без основа – дека оној што сака да види што ќе биде, треба да разгледа што било; зашто сè што се случува во светот во кое било време има свој пандан во древноста. Тоа произлегува од фактот што

тие се дело на луѓето, кои имаат и отсекогаш имале исти страсти, па оттука нужно произлегуваат и исти последици“ (*Dis. III. 43*). Како што забележува Аткинсон, во „Владетелот“ може да се забележи необична мешавина од оптимизам и од песимизам; од една страна стои можноста за реконструкција на изворните принципи од конфузијата на историските факти, а од друга, стои разочарувањето што произлегува од фактот што многу малку современи италијански политичари ги знаат овие принципи (Atkinson, 2008, 59). Тоа значи дека во италијанската политичка сцена ретко можело да се препознае un *signore prudente*, иако историјата е полна со нив, како што се Мојсеј, Ромул или Цезаре Борџија.

Прудентниот владетел

Каков треба да биде владетелот на Макијавели? Тој „треба да биде претпазлив при расудувањето и во постапките не смее да се плаши од својата сенка, а мора да настапува умерено, con *prudenza* и човечно, за да не го направи преголемата доверба непретпазлив, а преголемата недоверба неподнослив“ (*De Pr. XVII*). Според дефиницијата на Макијавели за *prudenza*, прудентниот владетел треба да знае да предвидува и да биде приспособлив. Тој треба да знае соодветно и успешно да ги оцени дадените ситуации, и воопшто природата на времето, имено да знае дали *fortuna* бара внимателност или храброст, а потоа да знае како соодветно и успешно да одговори на нив со помош на *virtù* и *prudenza*. „Должноста на човекот со *prudenza* е постојано да размислува што може да му наштети и однапред да ги предвидува проблемите – да му помогне на доброто и да го спречи злото навреме“ (*Let. 213, Vettori, 1513*).

Според Макијавели, сферата на владеењето е непредвидлива и неизвесна.

И ниедна држава нека не мисли дека може сигурно да се определи, туку напротив, нека смета дека сè е неизвесно; зашто природата на нештата е таква што човек, секогаш кога се труди да избегне една незгода, наидува на друга; а *prudenza* се состои во тоа да умееш да ги познаеш големите непријатности и да ја избереш најмалата од нив. (*De Pr. XXI*)

Антиципацијата на тешкотиите и обезбедувањето брз и ефикасен лек за нив се особено важни за перспективниот владетел и тој не може да си го дозволи времето за долга делиберација и сложени стратешки маневри. Тој брзо, со помош на својата *virtù* и *prudenza* треба да одговори на случувањата што му ги сервира *fortuna*. Исто така, владетелот треба да е упорен во постапките при промената на судбината, но и во извесна мера и необуздан. „Јас сметам дека е под добро човек да биде необуздан отколку претпазлив, зашто *fortuna* е жена, и кој сака да завладее со неа, треба да ја тепа и да ја скротува. И се гледа дека повеќе ја совладуваат незаузданите отколку оние што постапуваат ладно“ (*De Pr. XXV*). Очигледно *prudenza* тука не вклучува и претпазливост во изборот на метафори.

Со помош на познатата метафора за владетелот како лав и лисица на Макијавели, може да се опише и прудентниот владетел. Тој доколку се однесува само како лав, нема да успее, туку треба да знае да се однесува и како лисица за да ги познава стапиците. Како пример го наведува карактерниот квалитет за одржување на дадениот збор. „Затоа *un signore prudente* не треба да обрнува внимание на дадениот збор кога тоа е против него и кога исчезнале причините што го навеле да го даде“ (*De Pr. XXVIII*).

Владетелот е добро да поседува многу од карактеристиките што го красат доблесниот човек, како што е штедроста, дарежливоста, благоста, смелоста, упорноста, или доследноста во почитувањето на дадениот збор. Но, ниту тој, ниту кој друг било човек, затоа што, како што смета Макијавели, тоа не го дозволува човековата природа, не може да ги поседува сите одеднаш. Затоа, „владетелот треба да биде доволно *prudente* за да ги избегне оние што можат да му донесат лош глас и, ако е можно, да се чува од оние што можат да го лишат од државата; ако не може, не мора многу да се грижи поради тоа“ (*De Pr. XV*). Ова го открива едно од најконтроверзните, но и најрадикални обележја на Макијавелиевата мисла – релативизацијата на моралот. Доблеста и порокот не се повеќе апсолутни етички категории, туку условени по нивната корисност во одреден политички контекст. Мерилото не е во тоа што е исправно, туку што е неопходно, успешно или спасоносно во одреден момент. Ако владетелот без исклучок ги следи само оние нешта што вообичаено се сметаат за *virtù*, тука може да

лежи неговата пропаст, додека доколку понекогаш се придржува на она што вообичаено се смета за порок, тоа може да му донесе безбедност и среќа. Тој „не може да биде јавно штедар без своја штета, владетелот треба, ако е prudent, да не се грижи поради тоа што ќе го викаат стипса, зашто со текот на времето ќе почнат да го сметаат сè поштедар кога ќе видат дека, благодарение на неговото штедење, приходите му се доволни...“ (*De Pr.* XVI). Затоа, тука е prudenza да разлочи што во дадениот миг е корисно за него. Во одредени случаи, смета Макијавели, владетелот треба да употреби prudenza за да стекне наклоност иако нужноста ќе го принуди да стори тоа дејство во секој случај, но треба да покаже дека тоа е сторено попрво од добра волја отколку од нужност (*Dis.* I. 51). Прудентниот владетел, исто така, треба да биде благонаклонет и да ја зголемува поддршката кон религијата, иако лично смета дека е погрешна (*Dis.* I. 12.).

Прудентниот владетел ги има пред себе дејствата на големите и најдобрите луѓе кои пред него ги изгазиле тешките патишта. Дури и да не успее целосно да ги подражава во нивната virtù, барем треба да тежнее да наликува на нив. Тој треба да „постапи како прудентните стрелци (arcieri prudenti) кои бидејќи местото што сакаат да го погодат им се чини премногу далеку и бидејќи го знаат дострелот на својот лак, ја ставаат целта многу подалеку од одреденото место, не за да допрат со својата стрела до толку далечно место, туку за да можат, со помош на толку далечен нишан, да стигнат до својата цел“ (*De Pr.* VI). Тој треба да избира советници кои се прудентни, но неговата prudenza не произлегува од нив и од нивните добри совети. Макијавели е одлучен: „добрите совети, без оглед на тоа од кого доаѓаат, треба да бидат последица на prudenza на владетелот, а не prudenza на владетелот да биде последица на добрите совети“ (*De Pr.* XXIII). Прудентниот владетел, според Макијавели, треба да има знаење за античките цивилизации за да може полесно да воспостави граѓански начин на живот (*Dis.* I. 55). Познавањето на историјата е добро и полезно затоа што ги претставува пред него оние нешта што претходно владетелот не ги знаел или видел (*Let.* 272, Guicciardini, 1521). Макијавели не го сфаќа историското знаење како морален водич, туку повеќе како складиште на примери кои треба да поттикнат на дејствување. Прудентниот владетел ќе знае

соодветно како да го подражава минатото и да не се придржува до универзални принципи.

За разлика од неговите претходници и, очигледно, од авторите чии ставови Макијавели ги почитува, тој заклучува дека мноштвото може да има поголема *prudenza* од владетелот. Мнозинство што добро управува и уредува е стабилно, *prudente*, благодарно и подобро расудува и од владетелот, па и дури и од оној што се смета за мудар. Владетелот што е ослободен од законите е понеблагодарен, попроменлив и повеќе *imprudente*, од народот. Според Макијавели, променливоста во однесувањето не потекнува од природата на владетелот и народот, затоа што таа е иста, туку од начинот на кој тие ги почитуваат законите во рамки на кои живеат. Затоа предноста во доброто лежи кај народот. Ако се споредат неуспесите и успесите на владетелите и на народот во историјата, Макијавели тврди дека статистички дејствата и одлуките на народот ќе бидат супериорни во добрината и славата од оние на владетелите (*Dis. I. 58*).

Овој став има длабоки импликации за Макијавелиевата теорија на владеењето. Иако во „Владетелот“ фокусот е ставен на индивидуалниот владетел, „Расправата за првата декада на Тит Ливиј“ покажува понијансирана, и во суштина, републиканска, позиција. Тука, *prudenza* не е резервирана за мудриот поединец, туку може да биде посилено изразена кај добро уредениот народ. Владетелот кој не е ограничен од закони лесно може да стане променлив, неблагодарен и *imprudente*, додека мноштвото, кога дејствува во рамки на правен и институционален поредок, покажува поголема стабилност, благодарност и расудување. Така, не моралот како индивидуална предиспозиција, туку правниот и институционалниот ред, е тој што ја гарантира прудентноста во владеењето. Во крајна линија, народот е посоодветен носител на *prudenza*, ако е институционално овозможен да дејствува. Со тоа, Макијавели ја насочува политичката мисла кон модел што ја надминува апсолутната власт на поединецот, во полза на колективно уредено, правично и саморегулирано владеење.

Реториката и *prudenza*

Во посветата до Лоренцо де Медичи, Макијавели го започнува „Владетелот“ со следните зборови:

Ова дело не го украсив и не го пренатрупавам со звучни реченици или со надуени и сјајни зборови, или со каков било друг вештачки или надворешен украс, како што имаат обичај многумина; зашто сакав или ништо да не го забавува моето дело или да го направат пријатно само новоста на граѓата и сериозноста на темата (*De Pr. Ded.*).

Секое осврнување кон реторичките ставови и стратегија на Макијавели започнуваат со овој пасус од неговата посвета кон Де Медичи. Со него се одразуваат неговата тенденција за реторички минимализам, од една страна; неговото спротивставување на Кикероновото говорништво, и воопшто, на римската реторичка традиција, коешто треба да им служи на доблеста, праведноста и вистината, од друга; како и неговата тенденција за порамнување на стилот со политичкиот реализам, од трета страна.

Овој пасус многу наликува на воведната реч на Сократ пред Атинскиот суд. И двајцата одбиваат да зборуваат накитено и преферираат искрено и едноставно обраќање. И двајцата се обраќаат пред одреден извор на моќ – Сократ пред Атинскиот суд, а Макијавели пред владетелот. Сепак, и покрај големата сличност, нивните говори се разликуваат како во однос на стилот и на намерата, така и во однос на целта. Едноставноста на говорот која и двајцата ја избираат кај Сократ е израз на морална чесност, додека кај Макијавели претставува стратегија за влијание. Тој не треба да претставува морална исповед или некаков вид филозофски идеал, туку да понуди реална политичка мудрост што ќе води кон политичко дејство. Во однос на целта, Сократ сака да ја повика власта на одговорност така што ќе ја оспори и испровоцира; затоа тонот му е ироничен, одважен и етички принципиелен. Макијавели, пак, има цел да ја подучи власта за таа да биде поуспешна и постабилна со тоа што првенствено сака да ја придобие со тоа што ќе даде совети за тоа како се стекнува и одржува власта, а потоа да ѝ повлијае.

Макијавели експлицитно не развива формална теоријата за реториката. Наместо да ја теоретизира, тој ја практикува и имплицитно ја развива во „Владетелот“ и „Расправата за првата декада на Тит Ливиј“. Реториката Макијавели ја сфаќа како моќно средство како за убедување, мобилизирање и обликување на јавното мнение, така

и за политичко дејствување; имено, да конструира легитимитет, да ја замаскира нужноста и да оправда драстични одлуки. Во однос на својата публика го приспособува својот говор: во „Владетелот“, кој е наменет за владетелот, има директен тон кој повикува на итност, додека во „Расправата“, која е наменета за граѓаните и интелектуалците, има подијалоски и републикански тон. Употребува историски примери, афоризми и стратешка двосмисленост за да повика на размислување, но исто така употребува и шок и иронија за да ги предизвика конвенционалните морални гледишта. Во ваквата политичка цел, *prudentia* игра посебна реторичка улога.

Во делото „Макијавели и историјата на *prudence*“ и во некои други негови статии, Гарвер директно ја извлекува релацијата меѓу *prudentia* и реториката кај Макијавели. Тој смета дека Макијавели го преобликува концептот за *φρόνησις* од морален идеал во политичка стратегија и дека тој нов вид на *φρόνησις* е длабоко реторички по својата природа. Реториката нема цел само да убеди, туку претставува форма на дејствување во свет во кој владее *fortuna*. Прудентниот владетел мора да биде добар ретор, да може да се справи со *fortuna*, да создаде впечаток, да го убеди народот и другите извори на моќ за да постапат во најдобрата можна насока. Тој ја дефинира Макијавелиевата *prudentia* како „епидеиктичка имитација на дилберацијата“ (Garver, 2007, 112). Целото дело „Владетелот“ Гарвер го гледа како пример за тоа што значи *prudentia* како реторички чин. Тоа претставува стратешко обраќање кон владетелот, со јасен перформативен карактер. Во него не само што се зборува за владеењето, туку се обидува да изврши влијание врз владеењето. Зборовите не се само инструменти за убедување, туку начини на дејствување, и затоа реториката е дел од самото политичко дејствување, а не само негов претходник. Во духот на ренесансната политичка мисла и за разлика од традиционалната реторичка традиција, Макијавели не ги гледа зборовите како израз на доблеста, туку како дел од вештината за преживување и владеење. Гарвер го гледа Макијавели како завршна фаза во развојот на *φρόνησις*, имено за разлика од класичната *φρόνησις* која е внатрешно етична, кај Макијавели е надворешна, реторичка и прагматична.

Оттаму, може да се заклучи дека реториката кај Макијавели не е само средство за убедување, туку составен дел од самата *prudentia*. Таа

е инструмент на расудување во услови на неизвесност и нестабилност каде што не постои однапред дадена вистина што треба да се изложи, туку ситуација што треба да се оформи, насочи или преобликува преку зборот. Политичката мудрост, како што ја разбира Макијавели, се остварува токму преку способноста да се произведе реалност со збор, да се оправда нужното како доблест и да се канализира дејствувањето врз мнозинството. Реториката, во тој поглед, е не само маска на моќта, туку внатрешен и суштински дел од начинот на кој се создава и практикува моќта.

* * *

Prudenza кај Макијавели претставува суштинска доблест на политичкото дејствување, но не како морална ориентација кон доброто, туку како прагматична способност за преживување и владеење. Таа е алатка преку која се распознаваат опасностите, се предвидуваат исходите, и се избираат средствата што најефикасно водат кон посакуваната цел, но без гаранција дека тие средства се етички прифатливи. Според Гарвер, Макијавели ја развива prudenza почнувајќи од прокламацијата на автономијата на практичниот разум од традиционалните ограничувања во однос на иморалното, себичното и корумпираното однесување. Кон ваквата автономија, укажува тој, Макијавели ни дозволува да пристапиме повеќе со амбивалентност, отколку со ентузијазам (Garver, 1987, 3, 6).

Во тој поглед, prudenza може да се појави како доблест на политичка одговорност, но истовремено и како рационализиран цинизам, имено како способност да се оправда суровоста, измамата или дволичноста, сè додека тие ѝ служат на стабилноста на владеењето. Макијавели не го исклучува моралот, туку го потчинува на политичката нужност. Токму тука се открива нејзината двосмисленост: prudenza е и мудроста што го спасува поредокот, и техниката што го уништува моралот заради тој поредок. Оваа напнатост ја прави Макијавелиевата мисла не само реалистична, туку и длабоко трагична. Разумот станува инструмент на моќ, но по цена на доблеста што некогаш го оправдувала.

Нејзината амбивалентност го задржува значењето и денес, каде што прашањата за политичка одговорност, безбедност и морални

ограничувања се уште поостри. Токму поради тоа *prudentia* не е само историски поим, туку и жива категорија на современата етика и политичка филозофија. Во современиот политички контекст, *prudentia* се рефлектира во дебатите околу „реализмот“ во меѓународните односи, управувањето со кризи и балансирањето меѓу транспарентноста и безбедноста. Таа може да се сфати како повик за рационална подготвеност и брза адаптација, но исто така и како предупредување дека ефикасноста без етички компас може да резултира со злоупотреба на моќта, популизам или авторитарни практики. На индивидуално ниво, *prudentia* не потсетува на потребата од лична одговорност и промислено дејствување во услови на ризик, но не предизвикува да размислиме каде е границата меѓу прагматизмот и компромисот на основните морални принципи.

Вистинската оригиналност на концептот за *prudentia* кај Макијавели се открива во односот со *fortuna*, оној надворешен, каприциозен фактор што постојано го загрозува човечкото дејствување. Макијавели не ја поништува *fortuna*, туку ја пресретнува со дејствителна *prudentia*: со смела проценка, храброст да се преземе ризик, и способност да се препознае моментот кога судбината може да се насочи. Во тој однос меѓу прудентна приспособливост и надворешна неизвесност се содржи суштината на Макијавелиевата *prudentia*, не како доблест на морална целовитост, туку како вештина на преживување и политичка реалност. Оваа концепциска спrega ја означува неговата филозофска иновација: преобразбата на античката *φρόνησις* во инструментална мудрост со историска самосвест и реторичка сила.

Во поширока смисла, *prudentia* може да се сфати како вид животна пракса, како дисциплина на умот и карактерот која ги учи луѓето да живеат проактивно, да предвидуваат, да се приспособуваат и да дејствуваат во согласност со околностите. Но, таа истовремено носи опасност од етичка релативизација. Ако секое средство е дозволено заради политичка стабилност, каде е границата меѓу мудроста и манипулацијата? Макијавели не ја поништува судбината, туку ја пресретнува со креативна иницијатива, иако цената може да биде нормализација на суровост и измама.

Во време на глобални кризи, оваа концепција за *prudentia* станува уште поактуелна и таа не повикува не на резигнација, туку на

подготвеност. Сепак, останува предизвикот да се најде мерата меѓу ефективноста и етичноста. Со тоа, Макијавели ја преобразува античката *φρόνησις* во инструментална мудрост која не се плаши од моралната двосмисленост. Прашањето што останува отворено за нас е дали таквата трансформација претставува ослободување на практичкиот разум или негово сведување на техника на владеење, дилема која ја прави *prudenza* и денес релевантна и провокативна како теорија на животната практика.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Atkinson, J. B. (2008). "Introduction." In Machiavelli, N. *The Prince*. Indianapolis/Cambridge: Hacket Publishing Company.
- De Pr. Макијавели, Н. (2004). *Властелови*. Скопје: Силсонс; Machiavelli, N. (2008). *The Prince*. Indianapolis/Cambridge: Hacket Publishing Company.
- Dis. Machiavelli, N. (1996). *Discourses on Livy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Garver, E. (1987). *Machiavelli and the History of Prudence*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Garver, E. (2007). "Machiavelli: Rhetoric and Prudence." In Vilches P, G. Seaman. (eds.). *Seeking Real Truths: Multidisciplinary Perspectives on Machiavelli*. Leiden/Boston: Brill.
- Irwin, T. E. (2007). *The Development of Ethics. A Historical and Critical Study. Vol. I. From Socrates to the Reformation*. Oxford: Oxford University Press.
- LCK. Machiavelli, N. (2020). *The Life of Castruccio Castracani*. London: Alma Books.
- Let. Machiavelli, N. (1996). *Machiavelli and His Friends: Their Personal Correspondence*. DeKalb: Northern Illinois University Press.
- NE. Аристотел. (2003). *Никомахова етика*. Прев. Елена Колева. Скопје: Три.
- Поповска, Ј. (2018). „Поимот *φρόνησις* во контекст на Аристотеловата етика.“ *Systasis Special Edition 4, Aula: Поимраза по богословскиот на јазикот, мислење и култура* – Зборник во чест на Маргарита

Бузалковска Алексова по повод пензионирањето, Здружение на класични филолози „Антика“, Скопје, 261-277.
Strauss, L., J. Cropsey. (Eds.) (1987). *History of Political Thought*.
Chicago & London: The University of Chicago Press.

